

Om eigenheid en dienstbaarheid

Het geactualiseerde curriculum rooms-katholieke godsdienst in Vlaanderen

RONALD SLEDESENS

Met het project van de katholieke dialogeschool en met de geactualiseerde versie van het leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het secundair onderwijs wil de Vlaamse Rooms-Katholieke Kerk een pertinent antwoord bieden op het vraagstuk van hoe je aan je eigen identiteit trouw kunt blijven en tegelijk de andersdenkende en andersgelovige dienstbaar kunt zijn. Dat doet ze door de genoemde twee werkstukken af te leveren die om het even wie in het Vlaamse onderwijs beogen te begeleiden bij de paradigmawissel van feitelijk pluralisme naar kwalitatieve pluraliteit. Na een schets van de Vlaamse onderwijscontext, ga ik in op de katholieke dialogeschool, het actuele debat en het herziene leerplan.

Probeer u even te volgen. In Vlaanderen heb je twee soorten onderwijs: *Officieel onderwijs* en *Vrij onderwijs*. Het Officieel onderwijs biedt onderwijs aan in opdracht van de overheid. Dit kunnen zowel de Vlaamse overheid als de vijf provincies, de steden of de gemeenten zijn. Dan praten we over Gemeenschapsscholen (het zogenaamd ‘net’ van het gemeenschapsonderwijs) en Provinciale scholen, Stedelijke scholen of Gemeentescholen (het ‘net’ van het gesubsidieerd officieel onderwijs). Al die scholen zijn verplicht om tot het einde van de leerplicht (achtien jaar) aan ouders c.q. leerlingen de keuze aan te bieden tussen lessen katholieke, orthodoxe, protestantse, anglicaanse, joodse, islamitische godsdienst of niet-confessionele zedenleer. Ouders kiezen zelf de godsdienst of levensbeschouwing waarin hun kind twee lestijden per week onderwezen wordt.

Het Vrij onderwijs (het ‘net’ van het gesubsidieerd vrij onderwijs) heeft confessionele scholen en vrije scholen. Deze laatste zijn meestal methodescholen of scholen met een welomschreven pedagogisch profiel, zoals Steiner- of Freinetscholen en ervaringsgerichte scholen. Zij bieden naargelang godsdienst in één of meer erkende godsdiensten of niet-confessionele zedenleer aan (of beide), ofwel een vak cultuurbeschouwing. Confessionele scholen zoals katholieke, joodse en islamitische scholen mogen dezelfde keuze maken, maar bieden meestal alleen de eigen godsdienst aan.

Nu bedraagt het marktaandeel van het confessioneel katholiek onderwijs binnen de totaliteit van de leerlingenpopulatie in Vlaanderen 65 procent. Al die leerlingen krijgen het vak rooms-katholieke godsdienst. In een Vlaanderen waarin de bodem van de detraditionalisering, de secularisering en de pluralisering zo goed als bereikt is, het aantal praktiserenden rond de vijf procent ligt en het aantal mensen dat zich in min of meerdere mate als katholiek omschrijft rond de vijftig procent, is het evident dat een door de belastingbetaler gesubsidieerd onderwijs niet zomaar toelatingsvoorwaarden kan stellen.

Om te verhinderen dat katholieke scholen door deze feiten geruisloos verschuiven naar een situatie waarin alle levensbeschouwingen als even relatief worden beschouwd - aangeduid met de term *kleurrijke scholen* - of het levensbeschouwelijke gewoon verdwijnt naar de privésfeer - aangeduid met de term *kleurloze scholen*, was er een sterk pedagogisch concept nodig dat vorm heeft gekregen in het project van de *katholieke dialoogschool* (Boeve e.a., 2016). Het vak rooms-katholieke godsdienst zoals het vandaag wordt gegeven, kun je niet los zien van dit project dat door het net van het katholiek onderwijs wordt voorgestaan, door de bisschoppen werd goedgekeurd en door de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KUL (dialoogschool.be) inhoudelijk en operationeel wordt ondersteund.

*Het vak rooms-katholieke godsdienst
zoals het vandaag wordt gegeven, kun je niet los
zien van het project katholieke dialoogschool.*

De tautologie van de katholieke dialoogschool

Een katholieke dialoogschool wil *Bildung* voor haar leerlingen en medewerkers. Zij beoogt de vorming tot zelfstandige, vrije en goede persoonlijkheden. De mens is meer dan zijn bovenste tien centimeter en hem vormen als persoon betekent hem uitdagen om op zoek te gaan naar het volle (mede)mens-zijn. In dit proces zijn voor haar het christelijk mensbeeld en geloof zo belangrijk, dat zij een stem verdienen op school. Zowel intra-curriculair als extra-curriculair brengt de school de aanwezige christelijke, andersgelovige en niet-christelijke humanisten met elkaar in dialoog en zorgt ervoor dat de tegendraadse christelijke stem in het gesprek niet ontbreekt. De katholieke dialoogschool ziet zichzelf als een oefenplek voor het kritisch-creatief leren omgaan met wat eigen en anders is, maar neemt daarbij geen neutrale positie in.

Ofschoon het christendom niet langer de algemene verstaanshorizon voor de cultuur is, hanteert de katholieke school deze tegendraadsheid juist wel en met name vanuit vier perspectieven: de wereld als schepping, de opdracht als rijk Gods, de mens als actor en God als inspirator. Alle deelnemers worden uitge-

nodigd om de relevantie hiervan voor hun eigen levensbeschouwelijkheid te toetsen en minstens tot verdieping van eigen posities te komen. Dit proces voltrekt zich in alle vrijheid, maar juist deze confrontatie met de diepgang van het leven creëert de paradox dat het niet gaat om proselitisme maar om vormgeving van de eigen identiteit.

Hoe dit alles zich gaandeweg concreet realiseert, is allerminst eenvoudig en vraagt om een sensibiliseringsproces dat inhoudelijk en operationeel nog in de kinderschoenen staat. Zeker is dat het vak rooms-katholieke godsdienst hierbij een sleutelrol vervult. Het is de oefenplek par excellence voor de drievoudige hermeneutische opdracht waar de school zich voor geplaatst ziet: continue interpretatie van de leer- en leefwereld van de jongeren, van de samenleving en van de mogelijke betekenis van het christelijk eigene voor beide.

Dat de dialoogschool zich *katholiek* noemt en niet *christelijk* is niet typisch voor de Vlaamse situatie. De term *katholiek* begrijpt zich hierbij in zijn oorspronkelijke betekenis als open en universeel en met inhoud voor iedereen. Inherent daaraan is een noodzakelijke dialoog, zodat *katholieke dialoog* eigenlijk een tautologie is. Maar het DNA van de school zelf is christelijk, want het christelijk wereld- en mensbeeld zit wezenlijk in haar genoom gebakken.

*De katholieke dialoogschool ziet zichzelf
als een oefenplek voor het kritisch-creatief leren omgaan
met wat eigen en anders is, maar neemt
daarbij geen neutrale positie in.*

Geen neutralisme

Voor de leerlingen binnen het officieel onderwijs die rooms-katholieke godsdienst volgen, is het raamwerk van de katholieke dialoogschool uiteraard niet aanwezig. Voor hen geldt hetzelfde curriculum van het vak, maar de context van de school is er één van vermeende neutraliteit. Vermeend, omdat het spreken vanuit een neutrale positie illusoir is. Er fungeren altijd betekenis-kaders op de achtergrond en de opvatting alsof men vanuit een neutrale positie kan spreken, is op zichzelf al een interpretatiekader dat angst heeft om zichzelf positief in te vullen en gedeeltelijk nog voortkomt uit afkeer voor een vroeger dominant dogmatisme van de Kerk, zonder te beseffen hoe weinig die Kerk daar nu nog drager van is en hoezeer zij zelf veranderd is. Op die manier is *neutralisme* zelf een dogmatisch credo geworden of zoals Rik Torfs, emeritus rector van de Leuvense universiteit, het boud stelt: “Een ‘neutrale’ kijk op religie berust op machtsverhoudingen. De ‘wetenschapper’ die spreekt, bepaalt wie de ‘gelovige’ is.” Omdat dit raamwerk in het officieel onderwijs ontbreekt, zijn de dialoog en samenwerking tussen de verschillende godsdiensten en

levensbeschouwingen die er op school worden aangeboden cruciaal. Gelukkig wordt dit door de overheid erkend en bestaat er sedert enkele jaren een formeel kader voor.

Een actueel debat

De houding tegenover erkende godsdiensten is in Vlaanderen erg verdeeld. Voor velen hoort godsdienst thuis in de privésfeer en dient als dusdanig uit het onderwijs te verdwijnen. Meer nog dan secularisatie is er maatschappelijk en in academische kringen een secularistische tendens die ervan overtuigd is dat religies niet alleen zullen verdwijnen maar daarbij best ook een handje geholpen kunnen worden. Omdat religies evenwel hun stempel op de geschiedenis hebben gedrukt en als dusdanig voor vergetelheid ook behoed moeten worden, mag de herinnering eraan bewaard worden, maar dan als onderdeel van een algemeen vormend plichtvak rond Levensbeschouwing, Ethiek en burgerschap, en Filosofie (LEF), dat pretendeert zich neutraal te positioneren.

De houding tegenover erkende godsdiensten is in Vlaanderen erg verdeeld.

Voorstanders van LEF wijzen op de objectiviteit van zo'n vak en gebruiken vaak ook het kostenplaatje van de erkende godsdiensten in het onderwijs als argument. In het officieel onderwijs moet een schoolhoofd in principe immers het onderwijs in een godsdienst inrichten vanaf het ogenblik dat de ouders van één leerling erom vragen. Daarnaast vindt men dat het confessionele scholen vrij staat om een godsdienst te blijven aanbieden, maar dan als keuzevak en anders gefinancierd. Tegenstanders van LEF hebben grondige twijfel bij de mogelijkheid om een neutraal vak te geven, omdat niemand in staat is te spreken vanuit een compleet zinledig vacuüm. Welke docent die zijn eigen uitgangspunten dient te verstoppen, zou dit vak kunnen geven? Bovendien wijzen opponenten van LEF naar de onverholen relativistische en atheïstisch agenda van de pleitbezorgers van LEF. In Vlaanderen woedt het debat sedert enkele jaren in alle hevigheid. Spilfiguren zijn de hoogleraren Patrick Loobuyck (moraalfilosoof Universiteit Antwerpen) als architect van LEF en Didier Pollefeyt (theoloog Katholieke Universiteit Leuven) als architect van de katholieke dialoogschool en van het in Vlaanderen en Nederland ruim bekende Thomasproject. Omdat LEF voor hen koren op de molen is, wordt het debat door enkele belangrijke politieke partijen gemakkelijk gerecupereerd, want maatschappelijk slaat het kostenplaatje voor de godsdiensten aan.

Een geactualiseerd leerplan

Toch zit het debat ook gevangen in een abstract discours, voornamelijk omdat er van de zijde van LEF nog geen curriculum werd gepubliceerd, waardoor het concreet onmogelijk is na te gaan waar het vak werkelijk voor staat. Voor het vak godsdienst is dat er wel en werd het onlangs geactualiseerd.¹

Het vorige curriculum dateert uit 1999 en vertrekt vanuit drie basisdoelen en zes pedagogisch-didactische grondopties. De basisdoelen zijn de bewustwording van de veelheid van het zinsaanbod in de samenleving (Pluraliteit/Context), de verkenning en verdieping in het zinsaanbod van het christelijk geloof (Christelijk geloof/Traditie) en het ontwikkelen van een eigen levensbeschouwelijk profiel (Identiteit/Leerling). De grondopties zijn het respect voor de leerling en zijn beginsituatie, de gerichtheid op de plurale context waarin hij opgroeit, de eigen kracht van het christelijk narratief, het vertrouwen in een communicatief proces, de gereserveerde plek voor de actualiteit en de essentiële rol van de docent.

In een hermeneutische ruimte doen leerlingen aan interpretatie van teksten uit de traditie, aan reflectie op de samenleving en aan reflectie op zichzelf.

In het geactualiseerde curriculum worden al deze accenten behouden, maar de rationale wordt veel duidelijker. Er wordt meer dan voorheen uitdrukkelijk gekozen voor een hermeneutisch-communicatieve benadering (Pollefeyt, 2013). De klas is gedurende twee lessen per week de hermeneutische ruimte waarin de leerlingen een spanning beleven tussen de aangeboden goed geïnformeerde interpretaties van de werkelijkheid en hun eigen opvattingen. In die ruimte doen leerlingen aan interpretatie van teksten uit de traditie, aan reflectie op de samenleving en aan reflectie op zichzelf. Ze leren religies zien als vergelijkbaar met taalsystemen en het christendom als het spreken van een bepaalde taal. De docent onderwijst hun de elementen van die taal - symbolen, verhalen, spelregels enzovoorts -, zoals men de woordenschat en grammatica van een vreemde taal leert; voor geseculariseerde jonge mensen is religie immers veelal een vreemde taal. De docent heeft slechts af en toe de mogelijkheid om door middel van abductieve hermeneutiek bij leerlingen ervaringen op te halen die zij weliswaar met geloof en kerk hebben gehad, maar waarvan de betekenis slechts nu *a posteriori* echt geïdentificeerd en begrepen kan worden.

1 Het leerplan is volledig ontsloten via de Thomas-website: <https://www.kuleuven.be/thomas/page/leerplan-secundair/>

Kurzformeln des Glaubens

Op de eerste editie van het curriculum uit 1999 kwam meer en meer de kritiek dat de eigenheid en inhoud van het christelijk geloof en de traditie er te weinig systematisch en te gefragmenteerd in werden aangegeven en er te veel hiaten waren. Dat wordt in de geactualiseerde versie verbeterd. In de Vlaamse pers kreeg de uitgave ervan veel aandacht, maar werd ook meteen als een restauratiepoging afgeschilderd. Het gaat evenwel niet om woorden of feiten op zich maar om het begrijpen en om geletterdheid in de christelijke taal. Je zou van *Kurzformeln des Glaubens* kunnen spreken. De leerlingen leren weliswaar gaandeweg het complexe taalspel van het christendom kennen, maar alleen om na te gaan of de zeggingskracht ervan ook betrekking kan hebben op hun eigen leven. En om ten slotte in weinig woorden aan te geven waar het in het leven om gaat en hoe het evangelie daarbij hoop genereert. Aangezien God niet zomaar rechtstreeks toegankelijk is maar voor christenen spreekt via bemiddeling van Bijbel, sacrament, gemeenschap enzovoorts, is de verkenning van dit taalspel essentieel.

De leerlingen leren het complexe taalspel van het christendom kennen, om na te gaan of de zeggingskracht ervan ook betrekking kan hebben op hun eigen leven.

Opbouw van het curriculum

Het curriculum zelf werkt met *Terreinen*, levensgebieden, zoals natuur, pijn en lijden, omgaan met verscheidenheid, liefde en vriendschap, hoop en kwetsbaarheid enzovoorts. Per terrein staan er heldere ‘terreindoelen’ waarvan de werkwoorden ontleend zijn aan de herziene taxonomie van Bloom. Bijvoorbeeld: *Terrein Natuur*, Terreindoel 4: *Voorbeelden geven van ecologische spiritualiteit in de christelijke tradities (begrijpen)*. Alle terreindoelen van het terrein *Natuur* zijn omgeven door drie clusters die elk staan voor één van de drie basisdoelen: Pluraliteit/Context, Christelijk geloof/Traditie en Identiteit/Leerling. Per cluster staat er dan een aantal *ingrediënten*. De creativiteit van de docent bestaat erin dat hij om een terreindoel te realiseren telkens een *ingrediënt* van elk cluster in verbinding brengt met elkaar. In ons voorbeeld kan het terreindoel gerealiseerd worden door het in verbinding brengen van de ingrediënten *Ecologie* (Pluraliteit/Context), *Laudato Si* (Christelijk geloof/Traditie) en *Verantwoordelijkheid* (Identiteit/Leerling). De valkuil voor de docent is dat hij ze te gemakkelijk met elkaar correleert, waardoor de tegendraadsheid van het christelijke ook verloren kan gaan.

Inzichten

Bij het werken met het curriculum uit 1999 werden docenten aangespoord om te werken met levensbeschouwelijke vaardigheden. Het betrof een lijstje van zes vaardigheden die de docent geacht werd te onderwijzen aan de leerling, zoals: leren attent worden voor levensbeschouwing, eigen ervaringen met levensbeschouwing leren uitdrukken, het eigen verhaal leren verbinden met het christelijk verhaal enzovoorts. De terechte kritiek die hierop kwam, was dat de christelijke traditie zelf uitsluitend de identiteitsconstructie van de leerling diende.

Deze constructivistische benadering bleek haaks te staan op de theologische antropologie die onder dat curriculum zit en die de mens als meer dan de optelsom van vaardigheden, afvinklijsten, opsplitsbare competenties ziet, kortom: als meer dan een maakbaar iemand. Als persoon is hij/zij beeld van God. Het is een antropologie die het construeren onderscheidt van het geschapen zijn. Als maaksel ontdek je jezelf door de evolutietheorie te bestuderen. Als scheepsel ontdek je jezelf in verwondering en verantwoordelijkheid.

Het geactualiseerde curriculum splitst in zijn werkwijze de persoonsvorming niet langer op in meetbare vaardigheden en gebruikt de traditie niet meer enkel als vehikel daarvoor. Het curriculum wil de traditie zodoende niet reduceren tot iets wat de mogelijkheid tot radicaal andersoortig leven in Christus neutraliseert. Het hoopt alleen dat de leerlingen gedurende hun schoolloopbaan tot inzichten komen die dienstbaar zijn aan hun levensbeschouwelijke ontwikkeling en in een metacontext ook een bijdrage leveren aan een samenleving die religie opnieuw leert waarderen als een hefboom voor meer humanitas.

Het geactualiseerde curriculum splitst in zijn werkwijze de persoonsvorming niet langer op in meetbare vaardigheden en gebruikt de traditie niet meer enkel als vehikel daarvoor.

Deze inzichten staan in een inleidende gids bij het curriculum en de lijst² is te uitvoerig om hier helemaal weer te geven, maar exemplarisch gaat het vanuit het perspectief van de leerling onder meer om:

- Ik heb begrepen dat de uitdrukkelijk rooms-katholieke invalshoek van waaruit dit vak dit jaar gegeven wordt mijn eigen vrijheid van (anders) denken niet zal belemmeren, wel integendeel.
- Ik heb de aanpak en de werkwijze in het vak godsdienst duidelijk begrepen als een uitnodiging voor mijn eigen zoeken en ontdekken van zin.

2 Wie alle verhoopde inzichten wil lezen en tegelijk het pedagogisch-didactisch kader wil verkennen om ze mogelijk te maken kan terecht op: <https://www.kuleuven.be/thomas/page/leerplan-secundair-gids/>

- Ik ben verdraagzaam tot op het punt waar de ander onverdraagzaam wordt.
- Ik probeer niet om ervaringen van anderen te 'harmoniseren' met of oneigenlijk te doen inpassen in mijn eigen gedachtegoed.
- Ik heb begrepen dat de christelijke traditie niet goedkoop en rechtstreeks te koppelen valt aan menselijke ervaringen maar dat dit een grote vrije zoekruimte en openheid veronderstelt en het verwerven van een taal om het transcendente te kunnen herkennen, duiden en beleven.
- Ik heb de Bijbel ontdekt als een blauwdruk voor een alternatieve wereld en als een toekomstboek.
- Ik ben er mij van bewust dat je door uiterlijke kenmerken van religies te vergelijken niet tot de diepe zeggingskracht ervan komt.
- Ik vraag mij af wat de beelden, woorden, symbolen die ik van het christendom leerde kennen, zeggen over mijzelf, de wereld en het transcendente.
- Ik stel vast dat de verdieping in het taalspel van religies verhelderend is geweest bij mijn opvattingen over schoonheid, autonomie, verbondenheid, leven, dood, verleden, toekomst enzovoorts.

Geen klein bier

We staan met het herziene curriculum aan het begin. De uitdaging voor de docenten is om het in de vingers te hebben. En omdat we er nu eenmaal het land van zijn, is zoiets waarachtig geen klein bier.

Literatuur

- Boeve, L., Mettepenningen, J. & Bouwens, J. (red.) (2016). *Katholieke Dialogeschool - Eigentijds Tegendraads*. Antwerpen & Brussel, België: Halewijn en Katholiek Onderwijs Vlaanderen.
- Pollefeyt, D. (2013). Luister van het leven. Hedendaags hermeneutisch-communicatief godsdienstonderwijs. In: *Narhex*, 13(1), 62-68.